

כפליים לנחמה - שיחה לימים שאחר תשעה באב

המדרש (איכה רבה א נז) אומר: "חטאו בכפלים, דכתיב: "חטא חטאה ירושלם". ולקו בכפלים, דכתיב: "כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה" (ישעיה מ). ומתנחמים בכפלים דכתיב: "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם."

הדברים נראים סתומים ולא מבוארים דים. וכי יש גבול מסוים שעד אליו נחשב מעשה האדם כחטא אחד וממנו והלאה כחטא נוסף הכופלו. ואם נאמר שאכן חטאו בכפליים, הרי העונש המגיע להם הוא כפל העונש הרגיל, ומדוע זה המדרש קורא לעונש כפליים הלא זהו עונש יחיד כנגד כפל חטאותיהם. ואם נאמר שנענשו בכפליים מחטאם נמצאת מידת הדין לוקה, והלא "אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא" אם כן אין הדבר שייך. נוסף על כך יש להתבונן בכפל הנחמה.

אומר המדרש (ויקרא רבה י ב): "ר' עזריה בשם רבי יהודה בר סימון פתר קריה בישעיה. אמר ישעיה מטייל הייתי בבית תלמודי ושמעתי קולו של הקב"ה אומרת "את מי אשלח ומי ילך לנו" (ישעיה ו ח)... מעתה "את מי אשלח ומי ילך לנו". ואומר "הנני שלחני". אמר לי הקדוש ברוך הוא: ישעיה, בני טרחנין סרבנים הם, אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני את הולך בשליחותי ואם לאו אין אתה הולך בשליחותי. אמר לו: על מנת כן "גוי נתתי למכים ולחיי למורטים" (שם נ ו), ואיני כדאי לילך בשליחות אצל בניך? אמר לו: הקב"ה ישעיה "אהבת צדק" (תהלים מה) - אהבת לצדק את בני, "ותשנא רשע" - ששנאת מלחייבן, "על כן משחך אלהים אלהיך". מהו "מחבריד"? אמר לו חייך, כל הנביאים קיבלו נבואות נביא מן נביא... אבל את מפי הקדוש ברוך הוא: "רוח ה' אלהים עלי יען משח וגו'" (ישעיה סא א). חייך שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות, ואת נחמות כפולות "עורי עוריי" (שם נא ט), "התעוררי התעוררי" (שם יז), "שוש אשיש" (שם סא ז), "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (שם נא יב). "נחמו נחמו" (שם מ א).

מעלתו המיוחדת של ישעיה הייתה לצדק את בניו של מקום, שאהב תמיד להצדיק את ישראל ושנא להרשיעם, כפי האמור במדרש. אלא שלא מובן היכן מצאנו בנבואותיו ואורחותיו של ישעיה שאהב להצדיק את בריותיו של מקום יותר משאר הנביאים.

נבואת פורענות ונבואת נחמה

הגאון בעל 'בית הלוי' (פרשת בשלח) מבאר את העניין על ידי העמקה בלשון המדרש. טענת הקב"ה כפולה היא "את מי אשלח ומי ילך לנו". ובתשובתו של ישעיה מצינו רק נכונות להישלח "הנני שלחני", דהיינו מענה על שאלת "את מי אשלח" בלא מענה על התמיהה "ומי ילך לנו". עוד הוא שואל מה ההבדל בין שני חלקי המאמר הלא לכאורה שניהם נושאים את אותו התוכן. ויישב על פי דברי הילקוט שכאשר ירמיהו הנביא אמר נחמה לשונו הייתה "כה

אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך וכשאמר תוכחה אמר "דברי ירמיה" ולא "כה אמר ה'", כי אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה ולכן אינם כי אם דברי ירמיהו. כותב האר"י הקדוש "את מי אשלח" – לנבואה טובה "ומי ילך לנו" – לנבואת פורענות. זו החלוקה בלשון, ששליח הוא ידו הארוכה של המשלח ולכן נחשב הוא על שמו, אבל בנבואת פורענות כביכול הולך הוא מעצמו ולכן הלשון היא "מי ילך". כאשר מתבקש הנביא לנחמה נחשב הוא לשלוחו של מקום, מה שאין כן המוכיח. על זה אמר ישעיה "הנני שלחני", נכון אני להיות נביא של טובה ולא נביא של פורענות חלילה. זו כוונת "אהבת לצדק את בני", שלא רצה להתנבא נבואת פורענות על בניו של מקום.

ויש להתבונן בדבריו, וכי נבואת פורענות שאומר הנביא באה היא מדעתו ומחשבתו של הנביא, הלא גם היא איננה כי אם נבואה בשם ה'. והדבר מדויק ממה שהזכרנו שנבואת פורענות אין הקב"ה מייחד שמו עליה, בעוד נבואה טובה זוכה היא ליחוד שמו של הקב"ה עליה. אמנם בכל אופן שתיהם נחשבות אין בעלות דרגה שווה של נבואה, ומה בכך שאין הקב"ה מייחד שמו על נבואה זו.

שכר מצוה ועונש עבירה

נראה ליישב על פי האמור: "חטאים תרדף רעה ואת צדיקים ישלם טוב" (משלי יג כא). מבאר המלבי"ם: "חטאים תרדף רעה", אומר עונש החטאים אינה באה מאת ה' כי מאת לא תצא הרעות, רק הרעה שעשו היא בעצמה תרדף אותם בתמידות עד שתשיגם, באופן שהעונש רצוף בטבע הרע עצמה, הוא השטן הוא מלאך המוות, ולא הנחש ממית אלא החטא ממית, אבל שכר המצות היא תבוא מה' ביחוד "ואת צדיקים ישלם טוב", דרך תשלומין גם בעת שלא ימצא השכר בטבע המצוה, ה' ישלם להם טוב ביחוד, חוץ מהטוב הרצוף בטבע המצות, והיא כמשל מלך צוה לעבדיו שלא יאכלו מין פירות פלונית כי הוא סם המוות, ושיאכלו פרי פלונית והוא טוב לבריאת הגוף, האוכלים הסם המוות יקבלו עונשם מן הסם הממית עצמו והאוכל הפרי הטוב חוץ מן מה שאכלו טוב ומועיל יקבלו שכר על ששמעו מצות המלך."

כעין זה כותב הגאון מוילנה בפירושו למשלי על הפסוק "מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן" (משלי י כד) – "תאות צדיקים יתן הקב"ה, כלומר שאם היה המצוה משלמת לו השכר היה השכר בתכלית וגבול כמו המצוה, אבל הקב"ה בעצמו יתן לו השכר וכמו שהוא בלי תכלית כן השכר יהיה בלי תכלית. והעבירות הוא בתכלית וגבול כי העבירה עצמה משלמת הגמול והעבירה היא בתכלית."

במשנה (אבות ה ח) כתוב: "שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירה..." מפרש המדרש שמואל: "אמר 'באין לעולם' ולא אמר 'מביאין לעולם', 'משלמין לעולם'. אלא להודיע כי הרע הוא בא מאליו בסיבת העבירה ואין ה' יתברך מביא אותו

ולא משלחו כי אין רע יורד מלמעלה, אכן שבעה מיני פורענויות הן עצמן באים לעולם". לעומת זאת ביחס למשנה (שם ב טז) "אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה" דייק בעל ה'מדרש שמואל' שהשכר מוזכר בלשון נתינה "להשמיענו כי מלבד שכר התשלום שנאמן בעל מלאכתך לשלם לך שכר פעולתך, עם כל זה שכר אחר נותנים לך במתנה מאת מלך מלכי המלכים הקב"ה ולא בדרך תשלום, ולא מפני זה ינקו לך שכרך אפילו כלשהו כי נאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך 'שכר' [בדרך תשלום] פעולתך."

לפי זה נבין את חתימת המשנה במילים "ודע מתן שכרך של צדיקים לעתיד לבוא". שכיוון שהשכר ניתן ישירות מאת הקב"ה, שהוא נצחי, כך גם השכר הבא ממני נצחי הוא ולא שייך להיות משולם בעולם הזה. כך ביאר החפץ חיים את האמור "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" (תהלים סב יג), שלכאורה אם מדובר בתשלום "כמעשהו" מדוע מוגדר הדבר כ"חסד"? אלא שעל פי האמור שהמצוה שונה מן העבירה, שבעוד שהעבירה היא עצמה המענישה על פי מידתה, על המצוה זוכה האדם לשכר ובנוסף לכך למתנת חסד גמור מאת ה'. זוהי הכוונה של חסד ה' במה שהוא יתברך משלם לאדם כמעשהו, הוה אומר שהנתינה שבאה מאת ה' ולא מכח המעשה כשלעצמו, זה הפתח לחסדו יתברך עם העושה מצוותיו.

זהו האמור ביחס לברכות: "והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ" (דברים כח א), לעומת הקללות שנאמר בהן "והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך" (שם טו) – מעצמן. במצוה גם כן נאמר "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך" (שם ב), ובזה לא גרע שכר המצוה מעונש העבירה, אלא שנוסף עליהן מה שמידה טובה מרובה ממידת פורענות שזוכים לשכר על מעשה המצוה מלבד השכר שבגוף המצוה עצמה, ובמה שה' הוא נותן השכר שכרו בלתי מוגבל. מה שאין כן בעבירה "תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחד" (ירמיהו ב יט), שזה רק לפי מידת הרעה שנעשתה. וכדברי ר' חיים מוולוז'ין (נפש החיים א יב): "וכן עונש הגיהנם ענינו גם כן שהחטא עצמו הוא עונשו, כמו שכתוב "עונותיו ילכדונו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמדך" (משלי ה.י)

כך יש גם להבין את האמור בישעיהו (מ י): "הנה ה' אלהים בחזק יבוא וזרעו משלה לו, הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו". פעולתו – היא הפעולה עצמה שמשלמת לעושיה, זה מקביל למידת הדין המופיעה בשם 'אלהים' שבפסוק, שמידת הדין נותנת שמצוה נפרעת מעושיה כשם שעבירה נפרעת מעושיה. אמנם נוסף על כך "שכרו איתו" שזה מקביל לשם הוי"ה – מידת הרחמים, שנותן הקב"ה שכר שנמצא רק איתו עוד מעבר למידת הראוי על פי גבולות הראוי בדין.

נבואת פורענות ונבואה לטובה

ממילא יש הבדל גדול בין נביא המתנבא לטובה לנביא שמתנבא לפורענות. נבואת פורענות היא גילוי לאדם מה עולל הוא לנפשו על ידי חטאיו ופשעיו – "הנפש החטאת היא תמות" (יחזקאל יח ד), כשם שהאוכל סם המוות אכילתו ממיתתו. ולכן בנבואת פורענות אין צורך להזכיר את שמו יתברך, מידת הרחמים, אלא את עצם מעשה החטא – שהנביא אינו כי אם מודיע בלבד את מעשה החטא של אותו הנענש שבו גרם לעצמו את הנזק. אבל בנבואה לטובה יש גילוי שם ה', שנוסף על מידת הדין נוהג הקב"ה ברחמים וחסד עם האדם ומעניק לו שכר מעבר לראוי לו.

הרמב"ם (הלכות יסודי התורה י ד) כותב: "דברי הפורענות שהנביא אומר כגון שיאמר פלוני ימות או שנה פלונית רעב או מלחמה וכיוצא בדברים אלו, אם לא עמדו דבריו אין בזה הכחשה לנבואתו, ואין אומרים הנה דיבר ולא בא. שהקדוש ברוך הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה, ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם כאנשי נינוה או שתלה להם כחזקיה. אבל אם הבטיח על טובה ואמר שיהיה כך וכך ולא באה הטובה שאמר בידוע שהוא נביא שקר שכל דבר טובה שיגזור האל אפילו על תנאי אינו חוזר."

גם עניין זה יכול להיות מובן על הדרך שביארנו עד כה. שעיקר כוחה של הנבואה הוא לגלות את מתנות ה' ולא את הראוי על פי דין, ודווקא בשכר הבא מאת ה' אין מקום לחזרה. כפי שמלמדת הגמרא (תענית כה). "דגמירי דמיהב יהבי מישקל לא שקלי" – הקב"ה נותן ואינו נוטל את טובתו. אבל בנבואת פורענות שהעונש הוא תוצאת המעשה ולא נגזרת של גדולת כוחו של הקב"ה, שמה ישנה אפשרות לתקנת המעשה על ידי תשובה. לכן הנביא נבחן דווקא בנבואת הטובה ולא בנבואת הפורענות, שבנבואת הפורענות כאמור אין הנביא כי אם מודיע את העוון המעניש בלבד, מה שאין כן בנבואות השכר הנביא מהווה את פתח צינור ההשפעה של ברכת ה' בחסדו הגדול שישפיע על הראוי לו.

עונש בכפליים – עונש מיד ה'

קראנו במגילת איכה (א יב-יד): "לוא אליכם כל עברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה ה' ביום חרון אפו. ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה פרש רשת לרגלי השיבני אחר נתנני שממה כל היום דוה. נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי נתנני ה' בידי לא אוכל קום". כותב המשנה למלך בספרו 'פרשת דרכים' (דרוש כג) למה ברעות האלה הפליא לקונן "לא עליכם כל עברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי", הלא היה צריך לומר זאת בתחילת הקינה כשהחל לתאר את כל הצרות שחלפו על ישראל. ויישב שבדרך כלל אין ה' מייחד שמו על הרעה, אבל כאן מצינו חורבן שבו הקב"ה ייחד שמו עליו "אשר הוגה ה'... נתנני שממה... נתנני ה' בידי לא אוכל קום". על זה אומרים אנו "הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי", שהעונש יוצא

דופן במה שנעשה בשליחותו של הקב"ה. עוד מעבר למה ש"נשקד על פשעי בידו עלו על צוארי" עוד הוסיף הקב"ה לתת אותי "בידי לא אוכל קום" מעבר למידת העוון. זוהי כוונת הענישה בכפליים, שמעבר למידה הנהוגה בענישה שהעבירה עונשת כאן בחטאה של ירושלים העונש נעשה ביד ה' ולא בידי העבירה לעצמה. לפי דרך זו מובן במיוחד האמירה החותמת את המגילה "למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים" (איכה ה כ), שכשם שנתבאר לעיל ששכר הבא מאת ה' הינו נצחי כמידה הראויה לקדוש ברוך הוא, כך גם חלילה ישנה הוה-אמינא שהעונש יהיה נצחי.

אמנם עלינו להקדים ולהבין את הגורם לכך, ועל זה לימדונו חז"ל – חטאו בכפליים, "חטא חטאה ירושלים". אומר הרמ"ק (תומר דבורה – "יכבוש עוונותינו:"): "הרי הקדוש ברוך הוא מתנהג עם ישראל במדה זו והיא סוד כבישת העון. כי הנה המצות היא כפרחת עלתה נצה ובוקע ועולה עד אין תכלית לכנס לפניו יתברך אמנם העונות אין להם כניסה שם ח"ו אלא כבשם שלא יכנסו כדכתיב (תהלים ה, ה) "לא יגרד רע" – לא יגור במגורך רע אם כן אין העון נכנס פנימה. ומטעם זה "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא" (קדושין לט). מפני שהם לפניו יתברך והאיך יתן לו ממה שלפניו שכן רוחני בעולם גשמי והרי כל העולם אינו כדאי למצוה אחת ולקורת רוח אשר לפניו. ומטעם זה לא יקח שחד של מצות, הממשל בזה, אין הקדוש ברוך הוא אומר עשה ארבעים מצות ועשר עברות נשארו שלשים מצות וילכו עשר בעשר חס ושלוש אלא אפלו צדיק גמור ועשה עברה אחת דומה לפניו כאלו שרף את התורה עד שינרצה חבו ואחר כך יקבל שכר כל מצותיו. וזה חסד גדול שעושה הקדוש ברוך הוא עם הצדיקים שאינו מנכה מפני שהמצות חשובות מאד ומתעלות עד לפניו יתברך, והאיך ינכה מהן בשביל העברות כי שכר העברה הוא מחלק הגיהנם - מהנבזה, והמצות שפרן מהנכבד זיו שכניה, האיך ינכה אלו בצד אלו אלא הקדוש ברוך הוא גובה חוב העברות ומשכיר שכר כל המצות. והינו יכבש עונותינו שאין העונות מתגברים לפניו כמצות אלא כובש אתם שלא יתעלו ולא יכנסו עם היות שהיא משגיח על דרכי איש הטוב והרע עם כל זה הטוב אינו כובשו אלא פורח ועולה עד למאד ונכלל מצוה במצוה ונבנה ממנו בנין ולבוש נכבד ועונות אין להם סגלה זו אלא כובש אתם שלא יצליחו הצלחה זו ולא יכנסו פנימה."

אין ראוי שהקב"ה יבטל את עוונותינו באופן של קיזוז כנגד מצוותינו, שמעלת המצוה לאין ערוך גבוהה ממידת העבירה. יחד עם זאת, "לא יגרד רע", אין מקום לעוונות במחיצתו של הקב"ה, ולכן החטא הוא הנפרע מן האדם שלא שייך החטא להיכנס במחיצתו של הקב"ה. אמנם כל ההנהגה הזו שייכת כשארן בית מקדש, אבל כשיש בית מקדש גם החטאים מגיעים אליו יתברך. כפי שכותב רש"י על הפסוק "ונתצתם את מזבחתם ושברתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים יב ג-ד) - "וכי תעלה על דעתך שישאל נותצין את המזבחות? אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיתחרב". מכאן מתבאר שנחשבים ישראל כמחריבים בידיים לקדוש ברוך הוא בעצמו חלילה. וכפי שהארך הנפש החיים (א ד):

"ובאמת כי האיש החכם ויבן את זאת לאמיתו, לבו יחיל בקרבו בחיל ורעדה, בשומו על לבו על מעשיו אשר לא טובים ח"ו עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל חס ושלו, הרבה יותר ממה שהחריב נבוכדנצר וטיטוס, כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה, כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם. רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה, את מקדש ה' טמאו כביכול המקדש העליון. ועל ידי כן היה להם כח לנבוכדנצר וטיטוס להחריב המקדש של מטה, המכוון נגד המקדש של מעלה. כמו שארז"ל (איכה רבתי מא א) "קמחא טחינא טחינת". הרי כי עונותינו החריבו נוה מעלה עולמות עליונים הקדושים, והמה החריבו רק נוה מטה. וזהו שהתפלל דוד המלך עליו השלום (תהילים עד ה) "יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדמות". ביקש שיחשב לו כאלו למעלה בשמי מרומים הרס, אבל באמת לא נגעו שם מעשיו כלל כנ"ל".

מובן מזה שהחטא של פגם המקדש הוא חטא כפול בחומרה מהחטא הרגיל. שבעוד שהחטא הרגיל אינו נוגע לפגם כלפי שמיא לאמיתו של דבר, כאן שהחטא מביא לחורבן מקדש של מעלה נחשב הדבר ככפליים בערך החטא הרגיל.

נחמה בכפליים

עתה שומה עלינו להבין את הנחמה בכפליים. הנביא אומר: "התנערי מעפר קומי שבי (ירושלם) ישעיהו נב ב) – "בשר ודם בנה אותך, בשר ודם החריבך, אבל לעתיד לבוא אני [הקב"ה] בונה אותך, שכן כתוב "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס" (תהלים קמז ב)" (פסיקתא רבתי כו).

בית המקדש העתידי הוא בית מקדש שנבנה ביד ה', שמבטא את הפעולה שבאה בשליחות ה', זו שמעבר למידת פעולת האדם, וממילא כדין נבואה טובה שאינה חוזרת משום ששם ה' נקרא עליה. לאחר החורבן, שבשונה משאר העוונות נעשה ביד ה' - "לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה", כעת בא הקב"ה ונוהג במידת חסדו להביא לבניין שלם. אמנם היה מקום להקשות שמהנלמד עולה שהקב"ה החריב את הבית, ואילו במדרש נאמר ש"בשר ודם החריבך". אלא שיש חילוק גדול בין הנעשה שלא בשליחות ה' לנעשה בשליחות ה' (נבואות פורענות לעומת עניין החורבן), וכך ישנו חילוק בין הנעשה בשליחות ה' (חורבן המקדש) לנעשה על ידי הקב"ה בעצמו (בניין ביהמ"ק השלישי). מה שנעשה על ידי הקב"ה חי לעד וקיים לנצח, וזו היא נחמתנו בענייניו שבית המקדש העתידי שנבנה על ידי ה' נגזר בו "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" (זכריה ב ט).